

EKKLESIA AMSTERDAM zondag 11 september 2022

Enkel stem

Alex van Heusden

Wat is een nikser? Als ik het woord intyp, verschijnt er een rode streep onder. Officieel bestaat het woord niet, het is in geen woordenboek te vinden. Het is niks. Wat een vondst: een woord dat niks is en precies betekent dat het niks is.

Een nikser is een nikserig iemand. Hij stelt niets voor, misschien doet hij van alles, maar het leidt nergens toe, het is op niks af. Wat een nikser is, wordt uitgedrukt door het volgende woord, 'leeghoofd'. Er zit niets in zijn hoofd. Het is als een dorre, doodse vlakte - probeer er iets in te stoppen en het verdwijnt onmiddellijk, het gaat de leegte in.

Het lied 'Niksers, leeghoofden' is geïnspireerd op Psalm 14. Die begint zo: 'De dwaas zegt in zijn hart, er is geen God.' De dwaas? Het Hebreeuwse woord is *nabal*. Dat heeft connotaties als 'nietig', 'onverstandig', 'stom'. Een *nabal* is iemand die zich nergens iets van aantrekt, die zich om niets en niemand bekommert, die enkel uit is op het veilig stellen van zijn eigen belang, die zegt: 'Nu ik - ik eerst, ik alleen.' Of, en hoe omineus klinkt dat: 'Eigen volk eerst.'

Als zo iemand zegt 'Er is geen god', doet hij geen theoretische uitspraak in antwoord op de vraag: 'Bestaat God? Is er wel een god?' Hij bedrijft geen filosofie en geen theologie. Hij presenteert zich niet als een atheïst of een agnost. Hij zou niet weten waar je het over hebt. Wie zo iemand is, blijkt uit wat hij doet, hoe hij leeft.

Of beter: hoe zij leven. In het lied zijn ze met velen - die niksers en leeghoofden. En die velen zijn als goden, dat wil zeggen: machten, al-beschikkers, ze hebben de touwtjes stevig in handen, nog wel, die aanstichters van dood, die zaaiers van verwoesting. Ze bestieren het lot van bange, boze, wanhopige, ongelukkige mensen die volstrekt radeloos zijn. Ze weten exact hoe ze hen bespelen moeten.

Het lied zet hen op hun plaats, het spreekt een finaal oordeel over hen uit. We kennen hun namen. Ze zijn dagelijks in het nieuws. Ze zitten op hun tronen, in hoge torens en achter dikke muren. Hoe lang nog?

Zal onze redding ooit dagen,
de stad van de vrede?

We hebben een boek in ons midden, een Groot Verhaal van bevrijding. Een verhaal dat wil verbinden, bemoedigen, troosten, ook in de betekenis van aansporen: het wil ons op weg zetten, dat wij de oversteek wagen naar een andere manier van leven, onszelf opnieuw leren uitvinden, omdat de toekomst van ons mensen in deze wereld daar om vraagt. Uitstel kan niet meer, haast is geboden. Het is vijf over twaalf. We moeten een grens over. Maar willen we dat ook echt, of zetten we liever onze hakken in het zand? Want o, onze manier van leven, waarin alles kan en alles moet kunnen - hoezeer zijn we daaraan niet gehecht, hoe vanzelfsprekend mooi en goed en gelukkig makend is dat.

We hoorden enkele fragmenten uit het boek Deuteronomium, het laatste van de vijf boeken van Mozes, de Thora. In de Joodse traditie heet dit boek *Devariem*, 'Woorden', naar de woorden waarmee het opent: 'Dit zijn de woorden die Mozes sprak tot heel Israël.' Het Hebreeuwse *devariem* kan ook worden weergegeven met 'toespraken', want verreweg het grootste deel van dit boek bestaat uit vier lange toespraken van Mozes. In de vlakte van Moab aan de grens van het land Kanaän, in het veertigste jaar na de uittocht uit Egypte, zegt Mozes, de leider en leraar van het volk, nog één keer waar het op staat, hoe de kinderen van Israël moeten leven in het land dat hun gegeven is - een leven in vrijheid.

In het boek van de Uittocht, Exodus, werd Mozes geïntroduceerd als een man die slecht uit zijn woorden komt en het niet kon stellen zonder Aäron, zijn welsprekende broer (Exodus 3:10-16). Nu hij er alleen voor staat - Aäron is inmiddels gestorven (Numeri 20:28) - vindt Mozes zijn stem en spreekt gloedvolle taal, zoals die niet eerder gesproken is in de boeken van de Thora. Deuteronomium is dan ook één groot eerbetoon aan Mozes, maar wel in de vorm van een definitieve instructie aan alle generaties van het volk Israël. Zijn spreken verenigt verleden, heden en toekomst, alles wat heden was, heden is en heden zijn zal. Om de haverklap valt het woord 'heden', 'vandaag'. Instructie? Het Hebreeuwse woord is *torah*, 'onderwijzing'.

Deuteronomium is niet enkel geografisch gesitueerd aan de grens van het land Kanaän, het is ook zelf een grensboek. Er wordt een overgang genaakt van het verleden (slavenhuis en woestijntocht) naar vandaag en morgen.

Al in het boek Numeri krijgt Mozes aangezegd dat hij het land niet zal binnengaan (Numeri 20:12). De intocht in het land markeert dus het einde van het tijdperk Mozes. In Deuteronomium zegt Mozes hoe hij JHWH, de Naam, gesmeekt heeft toch de Jordaan te mogen overtrekken om het goede land te zien, maar geen gehoor vond (Deuteronomium 3:23-28; 4:21-22). Hij zou gebrek aan vertrouwen hebben getoond, hij had met zijn staf op de steenrots geslagen, terwijl de opdracht was tot de steenrots te spreken om daar water uit te doen komen voor het dorstige volk om van te drinken (Numeri 20:7-12).

Daarom, de woorden die Mozes spreekt in het laatste boek van de Thora, vier toespraken lang, zijn woorden van afscheid. Mozes heeft zijn eigen grens bereikt, zijn levensgrens. Dit verklaart waarom hij zo bewogen spreekt, heftig en vurig. Het is zichtbaar in de stijl: lange, fraai gebouwde zinnen, vol emotie, appellerend aan het gemoed van de luisteraar.

Mozes komt krachtig op voor zijn levensproject, maar, let wel, nu op eigen gezag. De vaste formule waarmee in de eerdere boeken voorschriften en regels worden ingeleid, 'JHWH sprak het woord tot Mozes: Spreek tot de kinderen van Israël' - die formule ontbreekt in Deuteronomium. Mozes *verklaart* de Thora (Deuteronomium 1:5), maar voegt ook voorschriften en regels toe. Zo laat de Hebreeuwse bijbel de traditie van uitleg, interpretatie en toepassing - wat later in het Jodendom 'mondelijke overlevering' wordt - bij Mozes beginnen. Om die reden hebben de leraren van de klassieke rabbijnse periode het boek *Devariem* ook wel aangeduid als *misjnee torah*, 'Tweede Thora', in het Grieks: *deuteronomion*. Daarmee wordt ook gezegd: wat geweest is, is geweest. Het is nu aan ons. Dat is wat elke generatie moet zeggen: het is nu aan ons - wij moeten het doen, wij zelf. Weliswaar op de vleugels van een lange traditie, gedragen door een kostbaar erfgoed dat ons is aangereikt, dat wij bezingen en vieren - waarom zijn we hier anders? - maar toch: het is aan ons.

Ter illustratie. De rabbijnen, de leraren, bijeen in het leerhuis. Een van hen zegt: 'Ik heb een stem uit de hemel gehoord.' Waarop de andere leraren zeggen: 'Dat kan niet. Nooit klinkt er een stem uit de hemel. Dat was zo op de Sinai, maar nu niet meer. En mocht er al een stem uit de hemel komen, dan trekken we ons daar niets van aan. Die moeten we negeren. Het is aan ons.'

Maar toch. We hebben horen lezen: 'Hoor, Israël! Jij zult liefhebben JHWH, jouw God,

met heel je hart, met heel je ziel, met al je kracht.' Dat wil zeggen: met alles wat je in je hebt, wie je bent en wat je meedraagt, zul je - liefhebben? God liefhebben? Hoe doe je dat? Kan dat? Eerlijk gezegd: ik zou niet weten hoe. Ik houd van mensen, van een in het bijzonder. Ik houd van deze wereld, ondanks alles. Ik houd van dieren - zeker. Maar van God? Wat kan hier bedoeld zijn?

Even goed lezen. Het is niet zomaar iets wat er staat. De opdracht JHWH, de Naam, lief te hebben, komen we enkel tegen in het boek Deuteronomium - niet in enig ander bijbelboek. Een uniek signaal. En de strekking is: JHWH, de Naam liefhebben is horen naar zijn stem. Spreekt hij dan tot ons? Toch een stem uit de hemel? Volgens het boek Deuteronomium, bij monde van Mozes, spreekt hij tot ons in woorden van Thora. Enkel stem is hij, niets anders - maar wel de stem van een God die op zijn beurt de mensen liefheeft, hen wil zien opbloeien, glanzen en tot hun recht komen.

Horen naar JHWH is horen naar de Thora is horen naar hart, ziel en verstand - één grote oproep een menswaardig leven te leiden en te werken aan een bewoonbare aarde voor al wat leeft. Enkel een stem hebben we gehoord. Zo wordt ons voorgehouden in de grandioze fictie van het boek Deuteronomium. Het is in mensenharten opgekomen het zo op schrift te stellen en door te geven aan alle komende generaties. Met als troostrijke bemoediging en aansporing: dat woord dat leven doet, het is in je mond, in je hart - je kunt het volbrengen.

Maar geloven we dat ook? Geloven we dat echt? Kijken we niet radeloos om ons heen, in dit land verward in onweer? Met al die boze mensen die hun angst en onzekerheid, hoe begrijpelijk ook, ventileren op vreemde anderen.

Remco Campert, op zijn oude dag, schreef het gedicht 'Hebniks'. Weer dat woordje 'niks'. Het gaat zo:

Deze wereld is een warboel
weinigen zijn nog goed bij hun hoofd
angst regeert hen
angst voor de ander
angst voor hen die uit vreemde streken komen
dat ze je veilige huizen zullen betreden
je dochter verkrachten

je hond zullen eten
angst voor mensen zoals jij
angst voor ooit zelf te moeten vluchten
deel uit te maken van het leger van de havelozen
en de hebniks

Ik hoop dat wij nog goed bij ons hoofd zijn - dat daar niet niks is, enkel leegte. Onze mond niet houden tegen de warboel. Ontvankelijk zijn voor elkaar en voor hen die uit vreemde streken komen, hen met vriendschap bejegenen. En dat wij staande blijven in de beproeving - in de vele beproevingen die onze weg door het leven markeren. De ogen niet toe, maar wijd open.